

Радянська та новітня вітчизняна історіографія проблеми розвитку української науки 20–30-х років ХХ ст.

Досліджуються головні напрямки радянської та новітньої української історіографії проблеми розвитку вітчизняної науки 20–30-х рр. ХХ ст. Здійснено порівняльний аналіз радянських й сучасних підходів до вивчення цієї теми.

Ключові слова: міжвоєнний період, історіографія, вчені, наука, тенденції, трансформації, тоталітаризм.

Міжвоєнний період історії вітчизняної науки становить особливий інтерес. Незважаючи на зростаючий тоталітарний тиск, науковці України продовжували свою подвижницьку справу, служили власному народові й зуміли збагатити науку досягненнями по-справжньому світового рівня.

У 1920–1930-ті рр. швидкими темпами йшов процес так званої «практизації» науки, почала оформлюватися мережа науково-дослідних інститутів і лабораторій. У науці, яка раніше зосереджувалася на унікальному акті наукового відкриття, з'явилося багато рутинної праці, концептуальні наробітки відійшли в тінь рахункової, експериментальної та інженерно-технічної наукової діяльності.

Ще не закінчився період повоєнної відбудови країни, а більшовицько-радянське керівництво поставило на порядок денний амбітні завдання щодо розвитку економіки країни. Промисловий переворот, який почав здійснюватися в Російській імперії, не набув завершеного характеру. СРСР залишався на середину 1920-х рр. країною переважно аграрною, що ставило під загрозу його долю у майбутніх військово-політичних конфліктах. На ці виклики було необхідно шукати і знаходити адекватні відповіді в умовах обмеженого часу, коли будь-які зволікання і прорахунки загрожували не тільки цивілізаційним відставанням, а й цілковито реальними поразками у суперництві з ідеологічними (і геополітичними) супротивниками.

Якою ж мірою знайдені відповіді були єдино можливими і адекватними? Чи існували альтернативи рішенням, які були впроваджені в життя? Пошуки відповіді на ці та інші дотичні запитання вимагають відповідних теоретико-методологічних підходів та узагальнень, які дозволили б сформувати системне бачення соціальної історії української науки у зазначений період.

Розвиток науки в Україні у міжвоєнний період викликав й викликає у істориків значний інтерес. Цій темі присвячено дисертаційні дослідження,

монографії, тематичні збірки, численні статті. Історіографія проблеми розпадається на два періоди: радянський та сучасний.

Дослідження радянського періоду можна поділити на кілька груп.

До першої можуть бути віднесені узагальнюючі праці з історії України в цілому та міжвоєнного періоду зокрема. Характерним для них є подання матеріалу у вигляді винятково успішних заходів щодо реалізації тих чи інших партійних настанов. Внаслідок такої ідеологічної заангажованості наукова цінність подібних праць не дуже висока, внаслідок чого їхнє вивчення не дає можливості отримати навіть приблизне уявлення про проблеми, що постали перед вітчизняною наукою у досліджуваній період. Яскравим прикладом подібного твору може служити «История Украинской ССР» у 10 т., сьомий том якої присвячено міжвоєнному періоду [115,107–111, 311–315, 447–451,598–601]. У цій роботі наука розглядається у контексті загальних завдань культурного будівництва в радянській Україні. При цьому проблема становлення й розвитку науки подається як складова частина історичного процесу, наводяться найбільш принципові кількісні показники (чисельність наукових закладів, наукових працівників, обсяги видавничої діяльності). Також приділяється увага розгляду найбільш відомих персоналій. Разом з тим, усіляко підкреслюється думка про позитивні наслідки керівної ролі комуністичної партії й підпорядкованості наукових досліджень завданням соціалістичного будівництва для прискорення неухильного прогресу української радянської науки. Занадто велику увагу приділено розвитку партійно–ідеологічних наукових закладів: Інституту марксизму та комісії з історії партії (Істпарту). При цьому невиправдано ігнорується роль дожовтневої наукової інтелігенції, її вагомий внесок в організаційне становлення й творчий розвиток української науки 20 – 30-х рр.

Другу групу становлять роботи, присвячені загальним тенденціям розвитку науки в СРСР (з інформацією у розрізі республік) чи безпосередньо в УРСР. Левову частку змісту таких праць займає висвітлення досягнень радянської науки. До цієї групи, зокрема, відносяться тематичні збірки, що зазвичай друкувалися до визначних ювілейних дат. Вони містять докладні нариси, присвячені розвитку суспільних, фізико–математичних, хімічних, геологічних, біологічних та технічних наук. Одна з перших таких праць – «Десять лет советской науки» – була підготовлена до 10-річчя жовтневого перевороту [89]. 40-річному ювілею пролетарської революції присвячено збірку «Розвиток науки в Українській РСР за 40 років», що містить оглядові статті провідних вчених, у яких охарактеризовано досягнення в окремих галузях вітчизняної науки [208]. Наприклад, розділ, присвячений розвитку біологічних наук, був написаний О.В. Палладіним, а фізико–математичних – А.К. Вальтером та К.Д. Синельниковим. Головна цінність таких видань полягає, насамперед, у тому, що їх авторами зазвичай виступали провідні вчені УРСР відповідних напрямків, які самі й здійснили описувані ними відкриття або брали безпосередню участь у дослідженнях певної наукової школи. Оглядовий характер мають праці Ф.Д. Овчаренка «Наука Советской Украины» [179], Є.А. Біляєва та Н.С. Пишковой про формування й розвиток мережі наукових установ СРСР [19–20], С.І. Мокшина про становлення системи організації науки у перше пожовтнє десятиріччя [167] та М.І. Родного, присвячена головним етапам розвитку радянської науки зі спробою певних теоретичних узагальнень, але в дусі пануючої на час написання роботи

марксистсько–ленінської ідеології [207]. Досягненням української науки у трьох останніх дослідженнях відведено невинувато мало місця, лише у загальносоюзному контексті. Позитивним моментом цих праць є насиченість їх багатим фактичним матеріалом, який, щоправда, носить здебільшого наукознавчий, вузькоспеціалізований характер, а негативним – практично повна відсутність у більшості з них критичного підходу до радянської дійсності.

До третьої групи слід віднести дослідження, присвячені політиці радянського уряду й вищого партійного керівництва щодо науки. Становленню радянської системи організації науки присвячене дослідження М.С. Бистракової [40], яка розглянула ці процеси на загальноросійському терені у 1917–1922 рр. та висвітлила створення відповідних керівних структур в рамках Наркомосу, ВСНГ та ін. Основним напрямком державного керівництва наукою за роки першої п'ятирічки присвятив своє дослідження В.Д. Єсаков [94]. Увага автора була зосереджена на організації науково–дослідних робіт для потреб промисловості, перебудові діяльності Академії наук СРСР та організації Всесоюзної академії сільсько–господарських наук. Відповідні сюжети, пов'язані з українською наукою, зустрічаються у цьому дослідженні епізодично, у якості ілюстрації до загальносоюзних тенденцій. Низку проблем, пов'язаних із соціалістичною перебудовою науки в Україні у загальному контексті здійснення культурної революції 1926–1937 рр., дослідив І.Я. Білоцерківський [25]. Його праця, видана в середині 1980–х рр., несе на собі відбиток притаманних добі застою стереотипів. У той же час це дослідження містить чимало відомостей щодо трансформації системи вищої та середньої освіти. Головним позитивом досліджень третьої групи є насиченість багатим статистичним матеріалом завдяки залученню великого обсягу архівних джерел. Втім, за радянських часів вивчення партійної політики внаслідок ідеологічної заангажованості позбавляло дослідників можливості зберегти належну об'єктивність.

Четверту групу становлять публікації, присвячені питанням життя й діяльності інтелігенції міжвоєнного періоду, розвитку вищої школи й системи освіти взагалі та підготовки наукових кадрів.

Цікавою для відтворення картини ставлення інтелігенції до жовтневого перевороту є праця П.В. Алексеєва, між рядків якої можна побачити, що далеко не усі представники дореволюційної інтелігенції й не відразу беззастережно перейшли на бік радянської влади. Втім, ця думка ретельно приховується автором за численними прикладами їх співпраці з державою диктатури пролетаріату. Ще більше уваги в роботі приділено заходам більшовицького керівництва щодо формування радянської інтелігенції, поданим у якості беззастережної переваги нового ладу. На жаль, лише незначна частина матеріалу стосується України [7]. Узагальнюючу картину формування радянської наукової інтелігенції змалювала у своєму дослідженні «Формирование советской научной интеллигенции (1917–1927 гг.)» Л.В. Іванова [107]. У цій праці докладно розглянута державна політика щодо наукової інтелігенції, зміни в умовах праці та побуту науковців, окремий розділ присвячено «національним загонам наукової інтелігенції», у тому числі й українській, але також характерні усі штампи радянського часу. Так, занадто перебільшена роль комуністичної партії в організації наукових досліджень та непомірно велика увага приділена участі партійної номенклатури в пропаганді марксистсько–ленінської теорії.

Ці ж недоліки яскраво виражені у дисертаційному дослідженні та монографії М.А. Бистрова, де висвітлено проблеми розвитку вищої школи в УРСР у 20–30–і рр. [22; 41]. Безпосередньо українській інтелігенції присвячені праці «Інтелігенція радянської України в період побудови основ соціалізму» Л.І. Ткачової [234] та «Интеллигенция Советской Украины», підготовлена колективом авторів [108]. У цих дослідженнях українська інтелігенція розглядається як прошарок радянського народу, головною метою якої є побудова соціалістичного суспільства з усіма уявними його перевагами над капіталізмом. Цінність цих робіт полягає передусім у зібраному в них багатому фактичному матеріалі, що стосується формування й діяльності зазначеної верстви населення. Особливої уваги заслуговують праці, присвячені системі підготовки наукових кадрів. Серед них у першу чергу слід згадати монографію К.Т. Галкіна, у якій ретельно проаналізовано цей процес. Втім, варто підкреслити, що наведений у роботі багатий фактичний матеріал, який не втратив наукового значення й сьогодні, поєднується з надмірним вихваланням мудрого керівництва комуністичної партії та змалюванням переваг радянського способу життя. Цій проблемі було присвячено й кілька дисертаційних досліджень. Так, Ю.В. Бабко змалював систему підготовки технічної інтелігенції в роки першої п'ятирічки, суттєво перебільшивши роль комуністичної партії в цьому процесі [13], а Л.К. Семенов вивчив організацію планування підготовки вчених в СРСР у розрізі республік, приділивши певну увагу й Україні [218]. Досить критичною для радянської доби є дисертація Б.І. Ткача, де ретельно проаналізовано економічні проблеми щодо відтворення наукових кадрів, які мали місце в радянській державі, але говорити про них у ті часи було не прийнято [233]. Важливе місце посідають узагальнюючі праці, присвячені системі вищої освіти в СРСР й УРСР, підготовлені до 50–річчя жовтневого перевороту. Попри усі раніше згадані недоліки, притаманні творам радянської доби, вони висвітлили практично усі аспекти вітчизняної системи освіти. У цих роботах ретельно проаналізовано зміни в організаційній структурі вищої школи, представлено цікаву статистику щодо кількості й соціального складу абітурієнтів та випускників, охарактеризовано методіку викладання різних предметів, наведено відомості про кваліфікаційний рівень й умови життя викладачів. Матеріал підібрано таким чином, щоб можна було легко продемонструвати переваги радянського способу життя й підготовки нових поколінь інтелігенції [59–60; 69].

Велика увага приділялась міжнародним контактам радянських й, зокрема, українських вчених. Публікації на цю тему й становлять п'яту групу. Безпосередньо цій проблемі присвятив кілька фундаментальних досліджень А.Є. Іоффе, в яких ретельно проаналізував науково–технічні й культурні зв'язки радянських республік (у тому числі й УРСР) із закордоном. Його працям притаманні усі органічні недоліки радянських досліджень. Так, розглядаючи період 20–х рр., коли умови для міжнародних контактів були відносно сприятливими, автор наводить узагальнені статистичні дані. І навпаки, відносно 30–х рр., коли виїзд за кордон став ледь не винятковим явищем, дослідник концентрує увагу на окремих поїздках відомих вчених, уникаючи небажаних узагальнень [109–111]. Ю.В. Борисов підготував ґрунтовну монографію, присвячену розвитку радянсько–французьких дипломатичних стосунків, де звернув увагу й на суттєву роль у їх налагодженні плідних наукових контактів. Побіжно згадуються у цій роботі й досягнення українських науковців

[33], а О. Джуманов присвятив цій проблемі докторську дисертацію [90]. Українсько–німецькі наукові зв'язки всебічно дослідив І.М. Кулініч [140]. Безперечною цінністю цієї праці є ретельно підібраний фактологічний матеріал й запровадження до наукового обігу значної кількості неопублікованих раніше джерел, а також спроба критичного аналізу адекватності політики радянського керівництва щодо співробітництва з фашистською Німеччиною напередодні II світової війни. М.І. Радовський, вивчаючи англо–російські наукові зв'язки, приділив певну увагу й радянському періоду, але практично не згадав співпрацю англійців з українськими вченими, зосередившись на загальносоюзному матеріалі [202]. Міжнародні контакти радянських істориків дослідив у своїй статті Л.В. Бадя [16], а С.К. Безродний проаналізував головні напрямки співробітництва українських науковців з їх іноземними колегами [18]. До цієї ж групи можна віднести праці, у яких досліджувалися наукові контакти між радянськими республіками. Так, у колективній роботі «Дружба народів СРСР – велике завоювання ленінської національної політики КПРС», присвяченій широким аспектам співпраці, окремий розділ приділено науці [92]. Безпосередньо теми наукового співробітництва радянських республік у досліджуваній період стосуються праці Г.С. Брегі «Сотрудничество советских республик в области науки в годы первой пятилетки» [37] та «Сотрудничество ученых советских республик в создании материально–технической базы социализма» [38]. В.М. Даниленко дослідив форми співробітництва УРСР та РРФСР у науковій та освітній сферах [84]. Ця праця вигідно відрізняється від аналогічних багатим фактологічним матеріалом й докладним аналізом різних форм співпраці, хоча й присвячена, насамперед, таким позитивним її аспектам, як повернення в Україну музейних фондів, вивезених до Росії за доби імперії чи кадровий допомозі «старшого брата». У колективній роботі «Братское содружество советских республик в развитии народного хозяйства» також є окремий розділ, присвячений науковим контактам [35].

Велика кількість праць, присвячена організаційній структурі й розвитку окремих галузей наук у межах СРСР чи УРСР та певним науково–дослідним установам, становить шосту групу.

Історичному товариству «Нестора Літописця» ще на початку 20–х рр. присвятив невеличку статтю В.М. Базилевич, у якій об'єктивно висвітлив його внесок у розвиток історичної науки за 1919–1921 рр. [17]. М.М. Боголюбов професійно змалював головні напрямки діяльності Київського фізико–математичного товариства [28]. Історія створення Одеського археологічного інституту та головні напрямки його діяльності на початку 20–х рр. описані у статті С.Я. Борового [34].

Найбільш докладно вивчалася історія Академії наук – провідного наукового закладу досліджуваного періоду. Особливої уваги заслуговує фундаментальна праця Н.Д. Полонської–Василенко, що розповідає про перші десятиліття існування УАН [194], у якій відображено практично усі аспекти розвитку цієї установи: матеріальне забезпечення, структура, стосунки з владою, репресії щодо співробітників та ін. Одночасно ця робота є також цінним джерелом з досліджуваної проблеми, оскільки авторка була сучасницею багатьох описаних нею подій, колегою низки видатних українських вчених, яких вона знала особисто. У радянський період регулярно видавалися збірки до пам'ятних дат в історії Академії наук УРСР [2; 4]. Помітне місце серед них посів двотомник, що побачив

світ напередодні піввікового ювілею Академії, насичений багатим фактичним матеріалом, що дозволив розкрити усі напрямки діяльності найвищої наукової установи радянської України [117–118]. Важливе значення й для сучасних дослідників має праця, видана до 60-річчя Академії, де чи не вперше було наведено докладний список дійсних членів й членів кореспондентів, що значно полегшило подальшу дослідницьку роботу над підготовкою біографічних нарисів про еліту української науки [5].

Грунтовна монографія В.В. Максакова, що розповідає про організацію архівної справи в СРСР у 1917–1945 рр. [153], містить також відповідні сюжети щодо розвитку цієї галузі в окремих республіках (у тому числі в УРСР). Стаття Г.Я. Сергієнка, надрукована у «Науково-інформаційному бюлетені Архівного управління УРСР», відтворила цей процес у межах УРСР [219]. Набагато докладніше змалював картину реорганізації системи вітчизняних архівних установ за роки радянської влади О.Г. Мітюков. Особливу цінність для нашого дослідження цієї ґрунтовної монографії, написаної на багатому документальному матеріалі, не зменшує навіть ідеологічна заангажованість автора, змушеного враховувати реалії радянської дійсності 70-х рр. ХХ ст., коли й була надрукована його праця [166]. Розвиток інфраструктури історичної науки дослідила у своїй монографії Н.В. Комаренко [132]. У роботі Н.В. Жилиної висвітлена історія розвитку музейної мережі, що знаходилася у системі АН СРСР та академії наук союзних республік, у тому числі й української [100]. Важливим узагальнюючим дослідженням з проблем краєзнавства стала колективна монографія «Історичне краєзнавство в Українській РСР», значна увага у якій приділена «золотій добі» першого повоєнного десятиріччя [116]. С.О. Яковлев підготував цікаве дисертаційне дослідження, присвячене розвитку археології в УРСР за 50 років радянської влади [260], а І.М. Храковський вивчав розвиток марксистсько-ленінської філософії [240].

Переважає більшість досліджень була присвячена розвитку точних чи природничих наук. Так, ще у 20–30-і рр. вийшли друком статті О.Г. Гольдмана [79–80]. Цінність його праць зумовлена насамперед тим, що вони були написані видатним фахівцем ще до початку масових гонінь на вчених й цілком об'єктивно висвітлили досягнення у цій галузі. Згодом з'явилось чимало ґрунтовних праць з фізики. Серед них у першу чергу заслуговують на увагу монографії Б.І. Іванова, В.В. Чешева [105] й Г.Г. Кордуна [134], у яких значна частина матеріалу стосується України та дисертаційне дослідження А.К. Янковського, де детально проаналізовано досягнення вітчизняної фізики у 1917–1928 рр. [261]. Становленню математичних дослідів в УРСР присвятив свою дисертацію В.М. Урбановський [237]. Також вийшли друком узагальнюючі фундаментальні праці, присвячені розвитку астрономії [204], математики [114], аналітичної хімії [203] й біології [205–206].

У цьому групу можна об'єднати персоналії. Серед них зустрічається чимало біографічних довідників вчених певної галузі науки та праць, присвячених окремим видатним науковцям особисто чи разом з представниками їхніх наукових шкіл. Ще у 20–ті рр. Д.І. Багалій присвятив статті М.С. Грушевському та М.Ф. Сумцову, в яких проаналізував їх творчий доробок [14–15]. Згодом вийшла величезна кількість творів цього жанру [8; 45; 57]. Особливої уваги заслуговують ґрунтовні видання довідкового характеру. Серед них варто згадати праці про біологів [12], математиків [29], хіміків [65], геологів, географів [168], вчених вищих навчальних за-

кладів [67] та багатьох інших. Незважаючи на притаманні цим публікаціям класичні вади радянського часу (головним чином ідеологічного змісту), вони й досі залишаються важливим джерелом завдяки ретельно підбраному фактичному матеріалу, що дає змогу висвітлити різні сторінки життя й творчості видатних українських науковців досліджуваного періоду.

Між тим слід пам'ятати, що радянські дослідники, вивчаючи ті чи інші аспекти історії сталінської доби, доволі часто не подавали реальної картини подій внаслідок жорстких цензурних обмежень. У працях авторів цього періоду зазвичай відсутній критичний підхід, оскільки надзвичайно негативну роль відіграла відверта ідеологічна упередженість. Науковці були змушені приховувати одні факти (або просто їх «не афішувати»), інші ж – подавати акцентовано, як «показові». Серед тем, що замовчувалися, насамперед були проблеми встановлення тотального контролю над наукою та репресії проти науковців.

За часів новітньої української незалежності вітчизняними істориками було багато зроблено в галузі вивчення історії української науки. Ці дослідження також можна розділити на кілька груп.

Перша група присвячена історії української науки в цілому. На відміну від праць радянських часів ці роботи відрізняються яскраво вираженим авторським підходом і в постановці проблем, і у підборі матеріалу. Вдалим прикладом такого підходу є дослідження В.І. Онопрієнка [180–181], Б.А. Маліцького, О.С. Поповича [154;196].

Друга група присвячена міжнародним контактам українських вчених. Ю.Х. Копелевич дослідила радянсько–німецькі наукові зв'язки, де у контексті загальносоюзних вона розглянула також форми співпраці з Німеччиною вчених та наукових установ України [133]. Безпосередньо співробітництву в науковій, виробничо–технічній та культурній сферах між УРСР та Німеччиною присвятили дисертаційні дослідження Г.В. Калінічева [121–122], С.Ф. Кротюк [136] та В.І. Кабанов [119]. Українсько–польські зв'язки були змальовані І.В. Муляр [171], а українсько–чехословацькі – І.В. Євсеєнко [95–96]. Д.О. Александров акцентував увагу на вирішальній ролі самоізоляції радянської науки у припиненні зовнішніх контактів одночасно з політикою ізоляції, проваджуваної сталінським керівництвом [6]. Ю.І. Кривонос розглянув механізм партійного регулювання міжнародних зв'язків радянської науки [135]. А.О. Жидкова у своїй статті «Рання сторінка історії иностранного інвестування советской науки» проаналізувала обсяги використання вітчизняними вченими закордонних джерел фінансування під час нетривалої лібералізації міжнародних контактів у 20–х рр. [99]. З низки подібних праць доцільно виокремити дисертацію Г.В. Саган, у якій узагальнено міжнародний науковий досвід УРСР [213–214]. Особливої уваги заслуговує збірник, у якому представлено великий масив важливих документів з цієї проблеми, використання яких дозволяє об'єктивно проаналізувати різні аспекти міжнародної політики УРСР міжвоєнного періоду [102].

У третю групу об'єднані дослідження, присвячені розвитку провідних галузей української науки чи окремим науковим установам.

Велика увага продовжує приділятися вивченню Національної академії наук. Різним аспектам історії УАН періоду її створення й становлення присвячені статті В.І. Юрчука [259] та В.Г. Врублевського [66]. Докторська дисертація Л.В. Матвеевої стала одним з перших історико–джерелознавчих

досліджень цієї проблеми, де на ґрунтовній документальній базі було проаналізовано головні етапи розвитку Академії й висвітлено долі провідних вчених [159]. У фундаментальній колективній праці С. Кульчицького, Ю. Павленка, С. Рудої та Ю. Храмова «Історія Національної Академії наук України в суспільно–політичному контексті. 1918 – 1998» висвітлено об'єктивну, на рівні сучасних громадських і наукових вимог історію становлення та розвитку Академії з урахуванням загальноукраїнських суспільно–історичних подій. На початку кожного розділу на основі нових підходів вперше подано стислий критичний аналіз процесів, що відбувалися в суспільно–політичному житті України наприкінці ХІХ – ХХ ст. Широке використання архівних документів дало можливість реконструювати історію НАН України, позбувшись багатьох фальсифікацій, спотворень, прогалин, що існували в попередніх її дослідженнях. У науковий обіг було введено чимало нових фактів та імен, уточнено багато дат, подано новий погляд на низку процесів і подій, підкреслено результати, одержані вченими Академії за 80 років її існування, що принесли славу українській науці й зробили цю установу потужним центром наукової думки й науково–технічного прогресу. Вперше було наведено персональні склади провідних наукових шкіл Академії. Значна частка матеріалу стосується досліджуваного нами періоду [141]. Європейським перспективам української академічної науки присвячене видання «Національна академія наук України: проблеми розвитку та входження в європейський науковий простір». У колективній праці, підготовленій до 90 – річчя від дня заснування Академії під редакцією Б.Є. Патона, висвітлено історію цієї наукової установи від 1918 р. до сьогодення. Увагу було зосереджено на життєздатності академічної моделі В.І. Вернадського, становленні структури, наукових шкіл і напрямів Академії, показі наукових здобутків, їх впливу на виробничу й суспільну практику. Також у роботі підкреслено роль НАН України як основи національної наукової системи та подано наукові портрети видатних академічних шкіл і вчених. На жаль, періоду 20 – 30 рр. у двох останніх дослідженнях відведено лише невеличкі розділи [172–173].

Історію Українського фізико–технічного інституту – одного з визначних флагманів української науки – дослідили Ю.В. Павленко, Ю.Н. Ранюк та Ю.А. Храмов [185]. Вони викрили кричущу короткозорість, проявлену радянською владою під час розгрому цього провідного центру фізичної науки, де, крім іншого, вперше в СРСР була висунута ідея створення атомної зброї. Цій же темі присвятили статті В. Гагаш та [73] та А. Глебова [75].

Українське наукове товариство вивчали В.І. Онопрієнко та Т.О. Щербань [182; 257]. На великому документальному матеріалі вони всебічно висвітлили історію однієї з перших національних наукових інституцій. В роботі було докладно проаналізовано принципи організації товариства як вільної наукової асоціації та його роль в організації науки й культурно–просвітницькому русі, простежено формування основних наукових напрямків дослідної роботи. Подані документи та матеріали віддзеркалили діяльність товариства, його роль у національному відродженні, організації Української академії наук, українських університетів у Києві та Кам'янці–Подільському, створенні вітчизняних підручників й часописів.

Історії Харківського інституту народної ім. О.О. Потебні присвячено дисертацію О.Л. Рябченко [211]. Становлення системи науково–дослідних установ у царині суспільних наук висвітлено у роботі Л.А. Савенок

[212]. Документальним фондам Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського як джерелу з історії академічної науки присвячено дисертаційне дослідження В.А. Кучмаренко [142].

Низка праць репрезентує досягнення в окремих наукових галузях.

Так, Т.М. Глушко [76], І.Б. Матяш [160] і Н.П. Московченко [169] всебічно висвітлили розвиток архівної справи в УРСР. Вийшли друком ґрунтовні монографії, присвячені розвитку географії [101] й геології [74].

У працях С.Г. Водотики [62–63] проаналізовано соціально–політичні, соціокультурні, науково–організаційні та концептуальні аспекти історії історичної науки УСРР 20–х рр., боротьбу радянської й цивілізованої схем розвитку науки. Значну увагу автори приділили висвітленню ролі історичної науки та освіти у формуванні духовних цінностей українського народу. Використаний у роботах міждисциплінарний підхід дозволив реконструювати механізм взаємодії у системі «наука – суспільство» і функціонування української історичної науки в умовах перехідного суспільства, політичного плюралізму, національно–культурного відродження, подолання методологічної кризи й альтернативності історичного знання. На основі широкого комплексу архівних і опублікованих джерел авторами проаналізовано політичні та соціокультурні умови еволюції історичного знання, зміст «соціального замовлення» науці від влади та суспільства, запровадження радянського механізму керівництва історичними дослідженнями, характер і наслідки взаємодії вченого–історика та суспільства, подано соціокультурну характеристику соціуму дослідників. Значну увагу приділено висвітленню науково–організаційної системи – закладів історичного профілю ВУАН, особливостям організації досліджень НДК і марксистських установ, специфіці діяльності наукових товариств, характеристикі структури дослідницького потенціалу як цілісної системи. Чільне місце відведено вивченню шляхів оновлення методології історичного знання, формуванню національно–державницької течії, становленню та діяльності наукових історичних шкіл. Показано поступові зміни в системі організації історичної науки й освіти та пріоритетів у дослідженнях внаслідок запровадження командно–адміністративних методів керівництва країною. О.А. Удод значну увагу приділив висвітленню ролі історичної науки та освіти у формуванні духовних цінностей українського народу [236]. Головним тенденціям розвитку історичної науки й освіти в Київському інституті народної освіти та Львівському університеті присвячено кандидатські дисертації О.В. Ляпіної [151] та Р.В. Лаврецького [143], а у роботі К.Є. Чадаєвої узагальнено досвід розвитку історичної освіти 20–30–х рр. в цілому по Україні [241]. Історико–краєзнавча робота установ етнографічного профілю ВУАН висвітлена в дисертації А.Ю. Теодорович [232].

А.А. Гаврилук приділив увагу технічним науково–дослідним закладам УРСР [70]. І.А. Мельничук проаналізував внесок українських вчених у розвиток ракетобудування й освоєння космосу [162]. Л.Г. Хоменко висвітлив історію вітчизняної кібернетики та інформатики [239]. Узагальнюючим дослідженням з вивчення технічних наук стало дисертаційне дослідження Л.І. Сухотеріної [229]. В її роботі розглянуто не тільки особистий внесок вчених й інженерно–технічних працівників у розробку наукових проблем, а й творчий стиль багатьох провідних науковців, найбільш притаманні їм якості, що сприяли плідній праці у обраній ними галузі науки. На широкому історичному тлі у контексті тогочасних

суспільно-політичних процесів автор показала, що радянська влада, вирішуючи власні, суто політичні завдання, намагалася взяти під жорсткий контроль наукову сферу, внаслідок чого вже з кінця 20-х рр. була введена плановість наукових досліджень, стрімко зріс вплив держави на науку, сформувався державна система управління наукою, що об'єдналася з системою централізованого планування, наукові завдання підпорядкувалися народногосподарським планам. Чимала увага у дослідженні приділена також біографічним відомостям про науковців та інженерів, свідчення про яких досі були неповними чи викривленими.

Становленню мікробіологічної науки в Україні присвячене ґрунтовне дослідження С.П. Рудої [210]. У дисертації О.М. Пильтай здійснено цілісний історико-науковий аналіз розвитку агрогрунтознавства, як науки та одного з напрямів діяльності Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук, з'ясовано передумови виникнення й динаміки розвитку науково-дослідних установ з питань вивчення агрогрунтознавства у 30-х рр. В роботі окреслено тематику досліджень й проаналізовано значення отриманих результатів для розвитку сільського господарства та його наукового забезпечення, показано негативний вплив посилення тоталітарного режиму та розгортання масових репресій проти вчених на розвиток аграрної науки в УРСР [188]. Різні аспекти розвитку сільськогосподарських наук також були висвітлені у працях О.В. Сайко [215] та С.Б. Скорченко [225].

А.Л. Литвиненко присвятила кандидатську дисертацію історичному аналізу шляхів формування й розвитку київської школи математики та теоретичної фізики ім. М. Боголюбова [147]. У виданій згодом монографії вона у контексті розвитку світової науки висвітлила головні етапи становлення в Україні у 30 – 40-х рр. статистичної фізики як однієї з ключових галузей сучасної теоретичної фізики. На широкому фактичному матеріалі дослідниця розглянула місце статистичної фізики в системі наук та її значення для формування нового стилю наукового мислення. Крім того, в роботі були обґрунтовані головні етапи еволюції даної науки та проаналізовані пріоритетні результати в галузі статистичної фізики, отримані вітчизняними вченими [148].

До четвертої групи можна віднести роботи, що висвітлюють життя та наукову діяльність видатних українських вчених й наукових шкіл. Серед них, як і в радянській історіографії, є чимало біографічних збірників-довідників [68; 91] та праць, що висвітлюють різні сторінки життя знаних науковців, їх колег і послідовників. Слід зазначити, що саме в умовах незалежної України у дослідників з'явилася можливість оприлюднити реальні біографічні факти та об'єктивно дослідити творчий доробок багатьох діячів науки. Світ побачили численні публікації, присвячені М.Є. Слабченку [3; 61], О.П. Новицькому [31], А.К. Вальтеру [43], Н.Д. Полонській-Василенко [48; 50; 52], О.О. Оглобліну [49], М.С. Грушевському [51; 56; 165], П.М. Василенку [64; 88], Л.В. Шубнікову [72], І.І. Шмальгаузену [87], О.О. Богомольцю [120], В.М. Глушкову [123], В.Г. Кравченку [150], В.К. Липинському [165], М.К. Янгелю [199], В.І. Щербині [235] та багатьом іншим. Серед праць останніх років доцільно виділити біографічний довідник «Видатні постаті України», завдяки виданню якого повернуто із забуття імена багатьох українських науковців [55], збірник «Зневажена Клію», де висвітлено основні етапи розвитку історичної науки в Україні, змальовано долі видатних істориків, творчі можливості яких не були

в повному обсязі реалізовані в період радянської тоталітарної системи [104], «Историю одной судьбы» Д.В. Затонського, у якій на основі особистих спогадів й не оприлюднених раніше документів змальоване життя та творчий шлях його батька – академіка В.П. Затонського [103], працю І.І. Мочалова та В.І. Онопрієнка, присвячену першому президентові УАН В.І. Вернадському, у якій всебічно проаналізовано систему його наукових поглядів [170] та ін.

П'яту групу становлять праці з проблем політики радянського уряду щодо української науки й науковців та інтелігенції у цілому, аналіз стосунків влади з науковою інтелігенцією.

За часів незалежності було зроблено справжній прорив у дослідженні репресій проти науковців. Одними з перших до цієї теми ще за часів СРСР звернулися С.І. Білокінь [24] й А.А. Болаболеченко [30], вивчаючи процес «СВУ». Вагомий внесок у розробку проблеми належить Ю.І. Шаповалу [248], який дослідив механізм сталінський терору, спираючись на архівні матеріали. Значну увагу вчений приділив вивченню боротьби вищого партійного керівництва з власним народом. Його монографія стала однією з небагатьох праць вітчизняних дослідників, присвячених проблемі масового політичного терору в Україні, що була надрукована ще до проголошення незалежності нашої держави [249]. Досліджуючи силові структури 20–30-х рр., автор висвітлив технологію фальсифікацій кримінальних справ та необґрунтовані, жорсткі покарання різних категорій населення за нескоені ними злочини, приділив певну увагу репресіям проти інтелігенції, змалював реалістичні політичні портрети окремих керівників радянської держави, зокрема Л. Кагановича, який керував репресивними заходами в УРСР. Публікації Ю.І. Шаповала спиралися, насамперед, на матеріали раніше засекречених архівів СБУ, що значно збільшує наукову вартість його праць. Дослідник оприлюднив чимало раніше невідомих фактів радянського терору в різних сферах суспільно-політичного життя, що були невід'ємною складовою свідомої антинародної політики Сталіна [246–247; 250]. Закономірним підсумком перших років дослідження цієї проблеми стало видання колективних праць «Репресоване краєзнавство», «Реабілітовані історією» «Репресоване відродження» та «Репресована наука» де на основі широкого кола джерел, зокрема архівів СБУ, було висвітлено стан наукових досліджень в Україні у 20–30-х рр., оприлюднено біографії багатьох провідних вчених та найбільш активних діячів краєзнавчого руху, що стали жертвами масових політичних репресій [263].

М.Г. Ярошевський приділив значну увагу дослідженню феномену «репресованої науки», яку він розглянув не тільки як сукупність репресивних заходів проти вчених, а й під кутом створення відповідної атмосфери, що вплинула й на тих, хто безпосередньо не постраждав від переслідувань [262]. М.Ю. Сорокіна у своїй статті «Русская научная элита и советский тоталитаризм (очень субъективные заметки)» проаналізувала вплив стосунків академіка В.І. Вернадського з представниками владної верхівки на запровадження особливого режиму життя й творчості, створеного для великого вченого [227].

Як відомо, саме представники творчої й наукової інтелігенції стали одним з головних об'єктів сталінського терору через те, що саме ці верстви населення були носіями настроїв волелюбності, певної автономії, відкритої чи прихованої опозиційності – тобто усього, що так чи інакше могло

стояти на заваді становленню режиму беззастережного тоталітаризму. Історіографія з проблем формування та життєдіяльності інтелігенції в українському суспільстві 20–30-х рр. налічує чимало монографічних досліджень, авторами яких є відомі історики – В.М. Даниленко [86], Г.В. Касьянов [125–127], О.С. Рубльов [209], М.М. Кузьменко [139] та ін. Вони висвітлили різні аспекти інтелігенції як соціальної групи, виокремили її за професійними загонами в контексті політичної системи радянської влади, критично проаналізували теоретико–методологічні та політико–ідеологічні підвалини радянської історіографії. Цим працям притаманна ґрунтовна джерельна база, поєднання історичної біографістики з соціологічними, політологічними та культурологічними аспектами. Об'єктивно показана роль і місце «старої» та «нової» інтелігенції в суспільно–політичному, освітньому й культурному житті УРСР 20–30-х рр. У згаданих працях проаналізоване ставлення номенклатури партійно–радянських установ та професорсько–викладацького складу навчальних закладів до українізації; взаємини науковців з органами політичної цензури; залучення вчених до участі в політичних та ідеологічно–просвітницьких кампаніях; форми та засоби радянської модернізації освіти; соціально–професійна та морально–психологічна адаптація «старорежимної» інтелігенції в умовах посилення тоталітаризму; суспільно–політичний статус та освітньо–кваліфікаційний рівень «чорвоної професури»; персональний склад вчених та проблемно–тематичні пріоритети історичної науки у вищих навчальних закладах; висвітлено досягнення педагогічної науки та політико–економічні розробки професорів ІНО, університетів; особливості соціального забезпечення співробітників науково–освітніх установ; матеріальне становище викладачів вищої школи. Досліджуючи масові репресії проти науковців, автори на основі архівних джерел висвітлили статистичні дані жертв політичного терору, повернули з глибокого забуття імена багатьох вчених, ретельно проаналізували державну політику щодо науковців.

Проблему злочинів партії проти інтелігенції було всебічно розкрито в ґрунтовній колективній праці В.М. Даниленка, Г.В. Касьянова, С.В. Кульчицького [85]. Автори використали чимало матеріалів з колишніх спецхранів, недоступних за радянських часів. Це дало їм змогу об'єктивно оцінити хід каральних заходів на підприємствах та в наукових установах, розкрити широкий спектр проблем, пов'язаних з репресивними акціями сталінського режиму, на високому науковому рівні дослідити перший гучний показовий політичний процес, спрямований проти технічної інтелігенції – «Шахтинську справу». Вчені дійшли висновку, що каральні органи СРСР зазвичай діяли вибірково, проти заздалегідь визначених верств населення, в тому числі й різних категорій інтелігенції.

Внеску української інтелігенції у розвиток історико–краєзнавчих досліджень 20–30-х рр. присвячене дисертаційне дослідження Л.Л. Бабенко, в якому чимало сторінок ілюструють репресивну політику радянської держави [10]. Значну роботу з дослідження проблеми масових репресій проти інтелігенції здійснив Г.В. Касьянов, у працях якого проаналізоване складне становище радянської інтелігенції в умовах запровадження командно–адміністративної системи. Особливу увагу він приділив соціально–класовому складу репресованих та питомій вазі серед них представників інтелігенції, насамперед технічної. Науковець наочно продемонстрував хід багатьох показових політичних процесів,

посилення терору та переслідувань різних верств населення. У 1993 р. ним була захищена докторська дисертація, що стала першою ластівкою у пострадянському історіографічному дискурсі цієї проблеми [124]. Активно розроблялися соціально-політичний статус та професійно-освітні характеристики інтелігенції 20–30-х рр. Так, у 1993 р. В.В. Масненко захистив кандидатську дисертацію про суспільно-політичні позиції інтелігенції України у 20-х рр., а згодом написав ґрунтовну роботу теоретико-методологічного спрямування [157–158]. Зроста наукова й суспільно-політична актуальність проблеми ролі й місця інтелігенції в духовному та культурно-освітньому розвитку України 20–30-х рр. Починаючи з другої половини 90-х рр. та упродовж десятиліття з'явилися кандидатські й докторські дисертації про інженерно-технічну [77], літературно-мистецьку [231; 251], науково-педагогічну [27; 138] та творчу інтелігенцію [174], а також про репресії проти наукової інтелігенції [143] та життя й діяльність різних верств регіональної інтелігенції [82; 156; 190]. Автори застосовували галузевий підхід, намагалися показати роль і місце інтелектуальної еліти у суспільстві, відтворити руйнівні наслідки масових репресій.

Великий масив робіт було присвячено безпосередньо дослідженню справи «Спілки визволення України», судовий процес над якою став одним з перших інспірованих політичних процесів доби сталінізму. З якою метою було організовано цю справу? Чому підсудні, до яких належали відомі українські інтелектуали, визнали безпідставні звинувачення на свою адресу? Як склалися у подальшому їхні долі, а також долі «режисерів» з ДПУ, які керували процесом? Саме на ці питання у першу чергу й дали відповідь автори публікацій, присвячених означеній темі, на основі невідомо раніше архівних документів та свідчень очевидців [30; 201; 220]. Своєрідним підсумком досліджень цієї проблеми стала докторська дисертація І.Г. Патера, у якій було узагальнено великий масив раніше опублікованих матеріалів [187].

Згодом вивчення політичних репресій 20–30-х рр. в Україні стало однією з пріоритетних проблем, що викликала публіцистичний бум, а також спонукала низку дисертаційних досліджень. До них слід віднести роботи: І.Г. Біласа, присвячену суспільно-політичному та історико-правовому аналізу репресивно-каральної системи [23], Д.В. Табачника про феномен становлення тоталітарного суспільства [230], Л.М. Новохатька, в якій ретельно проаналізовано соціально-економічні й культурні процеси, що відбувалися в УРСР у контексті національної політики радянської держави 20–30-х рр. [177–178], В.І. Очеретянка, де обмеження інтелектуальної свободи розглянуто як один із обов'язкових елементів становлення тоталітарного суспільства [184], Г.М. Іванової [106], В.В. Ченцова [242–243], І. Шитюка [252–254], В.Й. Жезицького [98] та ін., у яких показано механізм терору, систему Гулагу, наслідки репресій проти різних соціально-професійних груп населення, у тому числі в регіональному розрізі. Історико-правовим аспектам становлення радянської влади в Україні, червоному терору, значною мірою спрямованому проти інтелігенції та репресивній політиці органів ВЧК–ДПУ–НКВС присвячені праці Й. Баберовські [11], Р.Ю. Поджура [191], В.М. Нікольського [175], І.М. Шкляєва [255], Є.П. Юрійчука [258]. Перелічені праці вирізняються фактологічним контекстом. Концептуально дисертації з питань масових репресій є однотипними й передусім викривають злочинну політику то-

талітарного режиму, особисту причетність Сталіна та високопосадовців силових структур до масових репресій.

Грунтовним аналізом організаційних й духовно-ідеологічних підвалин сталінського терору виділяються колективні праці «Політичний терор і тероризм в Україні» [192] та «Радянський проект для України» [83]. Хоча тема цих досліджень є значно ширшою, в них детально розкрито ідеологічне підґрунтя репресивних кампаній, що проводилися радянським керівництвом проти українських науковців. У роботах З.Г. Лихолобової докладно проаналізовано процеси формування каральних органів та механізми проведення репресивних заходів, у тому числі й проти наукової інтелігенції, насамперед, на матеріалах Донбасу [149]. Історико-статистичне дослідження В.М. Нікольського «Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.)» [176] містить цінні відомості щодо соціального й національного складу репресованих та відтворює головні зміни в карально-репресивній політиці залежно від коливань партійно-ідеологічного курсу та настанов більшовицької верхівки, яка визначала політичну кон'юнктуру. Ці ж проблеми різнопланово розглянуті у фундаментальній монографії М. Маля [155], та збірнику документів «В жерновах революції» [42]. Бібліографічний показник «Політичні репресії в Україні» став певним підсумком роботи багатьох дослідників з виявлення та оприлюднення архівних документів, осмислення багатогранної системи радянського державного терору [193].

Яскрава картина наукового життя досліджуваного нами періоду, біографічні відомості про багатьох науковців, механізми запровадження тоталітарної системи, структура концтаборів й умови життя в них в'язнів та багато інших питань реалістично змальовано у спогадах репресованих науковців В. Дубровського [77; 164], С. Підгайного [189], К. Штепи, Ф. Гоутерманса [256]. Надзвичайно важливим джерелом з цієї проблеми є «Щоденники» С.О. Єфремова [97] та «Епістолярна спадщина» А.Ю. Кримського [93].

Переважає більшість дисертацій присвячена формуванню й розвитку системи освіти, становленню радянської інтелігенції, трансформаційним змінам у царині науки й культури, українізації, українському національному відродженню, персоналіям. Вони охоплюють три складові духовної життєдіяльності суспільства: освіту, культуру, науку. Кожна з них має власну специфіку дослідження, вирізняється станом науково-теоретичної розробки, міждисциплінарними відмінностями. Відсутність єдиної системи координації наукових досліджень призвела до значного дублювання дисертаційних тем. В основному переважають роботи з історії становлення й функціонування радянської системи освіти, розвитку вищої та середньої школи. До них належать дисертації М.С. Лисенко про середню спеціальну освіту в Україні [145], О.Б. Бистрицької про розвиток системи освіти національних меншин у міжвоєнний період [21], С.Є. Пономаренко про діяльність культурно-освітніх організацій Волині [195], В.В. Липинського про становлення й розвиток нової системи освіти у 20-х рр. [144], В.Л. Борисова про становлення й розвиток загальноосвітньої школи [32], Ф.І. Кокошко про роботу культурно-освітніх організацій Півдня України [129], А.А. Сасімова про розвиток вищої школи [216]. Перелічені роботи вирізняються тематичною одноманітністю, стосуються, насамперед, вищої й середньої школи, підготовки кадрів, ролі українських наркомів у

формуванні самодіяльної української системи освіти. Ключовою проблемою є «народна освіта», хоча вона була державною, особливо у 30–х рр. Дослідники торкаються найрізноманітнішої проблематики: пролетаризації технікумів, організації навчального процесу в них, теоретичних засад розбудови вищої школи, її реформування за класовою ознакою, концепції й моделі освіти, фінансування навчальних закладів, кадрового складу, навчально–методичної роботи, діяльності учнівських і студентських колективів, системи профосвіти, організації педагогічного процесу, національної політики у сфері освіти, концепції національно–культурного будівництва тощо. За хронологією переважають 20–ті рр., які краще забезпечені архівними джерелами, статистичними довідниками, не «зіпсовані» масовими репресіями та русифікацією.

У 1993 – 2004 рр. з'явилося кілька дисертаційних досліджень з історіографії науки та освіти УСРР 20–30–х рр. Серед них, насамперед, заслуговують на увагу роботи С.І. Посохова [197–198], Ю.І. Чирви [245], О.П. Ситнікова [223–224], О.І. Висовень [58].

Популярною темою дисертаційних досліджень стала політика українізації та здійснення коренізації національних меншин. Вона посіла вагоме місце в історіографії проблем культурно–освітнього життя суспільства 20–х – першої половини 30–х рр. Будучи невід'ємною складовою національної політики радянської держави у зазначений час, сьогодні вона стала об'єктом і предметом досліджень одночасно, а також, подібно непу, своєрідним хронометром подій та явищ. Дослідники звернули увагу на українізацію наукових й освітніх установ і вищих органів державної влади та управління, участь у цьому процесі інтелігенції, політичні й культурні процеси її реалізації, проаналізували історіографію проблеми, дослідили місце та роль українознавства у національно–культурному відродженні 20–х рр., висвітлили механізми впровадження політики українізації в регіонах [26; 46; 47; 54; 81; 130; 228; 238; 244]. Дисертації, написані за спеціальністю «Історія України», що тематично стосуються науки й культури, вирізняються ґрунтовним аналізом архівних джерел і фактологічним дискурсом самого дослідження. Вивчаючи вплив державної політики на культуру, освіту й науку 20–30–х рр. [1; 137], автори дисертаційних досліджень з'ясували також особливості розвитку бібліотек, вищих навчальних й наукових закладів, молодіжних організацій [39; 53; 200; 217; 226].

Досить велика увага була приділена державній політиці щодо оплати праці й задоволення побутових потреб вчених, системі відтворення науково–педагогічних кадрів та діяльності академічних й освітніх установ. Так, державну політику щодо професорсько–викладацьких кадрів вивчала О.Ю. Осмоловська [183]. Питання матеріального становища науковців досліджував Г.С. Брега [36], а в дисертації Т.Г. Сидорчук проаналізовано систему підготовки наукових кадрів через аспірантуру [221–222]. О.Д. Коляструк у своїй статті розповів про діяльність створеного у 1921 р. Всеукраїнського комітету сприяння вченим та його Одеського відділення на початку 20–х рр. [131], а видавничу діяльність ВУАН розглянута в роботі Т.В. Варави [44]. Питання державної політики щодо українського студентства розглянуто у статті А.Ю. Парфиненка [186]. У роботі О.С. Ляпіної [152] проаналізовано технологію поширення сталінського тоталітарного режиму на наукову сферу, зокрема, у ній наведено й протокол наради при культпровідділі ЦК КП(б)У, на якій розпочалося обговорення планів перебудови української науки згідно настанов,

окреслених у сумнозвісному листі Сталіна до журналу «Пролетарська революція».

Отже, історіографія проблеми складається з низки досліджень, що розкривають різноманітні аспекти історії української науки у 20–30-ті рр. Це стосується як загального суспільно–політичного контексту її розвитку, так і питань внутрішньої будови, планування, становлення й розбудови мережі її установ, зміцнення матеріально–технічної бази, тощо. Разом з тим є підстави констатувати, що в сучасній українській історіографії відсутнє системне й комплексне дослідження, присвячене розвитку української науки у зазначений період. Вочевидь недостатньо розкриті суперечності партійно–радянської політики, її стратегічні прорахунки, а також негативний (почасти – відверто руйнівний) вплив більшовицького керівництва на «науковому фронті», що відкриває нові перспективи у подальших дослідженнях цієї проблеми.

Література

1. *Автушенко І.Б.* Тоталітаризація культурної сфери суспільного життя в УРСР (20 – 30-ті рр. ХХ ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 20 с.
2. *Академія наук Української ССР.* – К.: Наук. думка, 1969. – 276 с.
3. *Академік Михайло Єлисейович Слабченко:* Наукова спадщина і життєвий шлях: 36 статей. – Одеса: ОДУ, 1995. – 124 с.
4. *Академія наук Української РСР* // Тонкаль В.Ю., Пелих В.М., Стогній Б.С. – К.: Наукова думка, 1980. – 429 с.
5. *Академія наук Української РСР:* Персональний склад. Дійсні члени (академіки АН УРСР). Члени–кореспонденти. 1919–1979. – К., 1979. – 233 с.
6. *Александров Д.А.* Почему советские ученые перестали печататься за рубежом: становление самодостаточности и изолированности отечественной науки, 1914 – 1940 // ВІЕТ. – 1996. – № 3. – С. 3–24.
7. *Алексеев П.В.* Революция и интеллигенция. – М.: Политиздат, 1987. – 272 с.
8. *Алексопольский Д.Я., Борисенко О.И., Дедусенко Ю.М.* Георгий Федорович Проскура. – К., 1979. – 107 с.
9. *Астрономия в СССР за 40 лет. 1917–1957.* Сб. ст. – М.: Физматгиз, 1960. – 728 с.
10. *Бабенко Л.Л.* Роль інтелігенції в розвитку історичного краєзнавства на Україні в 20-ті на початку 30-х рр. – Дис. ... канд. іст. наук. – Полтава, 1992. – 244 с.
11. *Баберовскі Й.* Червоний терор. Історія сталінізму / Пер. з німецької. – К.: К.І.С., 2007. – 248 с.
12. *Бабий Т.П., Коханова Л.Л., Костюк Г.Г. и др.* Биологи. Биографический справочник. – К.: Наук. думка, 1984. – 816 с.
13. *Бабко Ю.В.* Коммунистическая партия в борьбе за создание новой технической интеллигенции в годы первой пятилетки (1928–1932 гг.). – Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / Киев. гос. ун-т. – К., 1955. – 24 с.
14. *Багалій Д.* Академік М. Грушевський і його місце в історіографії. Історико–критичний нарис // Червоний шлях. – 1927. – № 1. – С. 160–217.
15. *Багалій Д.* Наукова спадщина академіка М.Ф. Сумцова // Червоний шлях. – 1924. – № 3. – С.162–171.
16. *Бадя Л.В.* Советские историки на международных конгрессах // История СССР. – 1974. – № 3. – С.59–68.

17. *Базилевич В.М.* Историческое общество Нестора–летописца (1919–1921) // Русский исторический журнал. – 1922. – Кн. 8. – С.327–329.
18. *Безродний.* З історії міжнародних наукових зв'язків Радянської України // Вісник АН УРСР. – 1975. – № 1. – С.40–48.
19. *Беляев Е.А.* КПСС и организация науки в СССР. – М.: Политиздат, 1982. – 143 с.
20. *Беляев Е.А., Пышкова Н.С.* Формирование и развитие сети научных учреждений СССР. – М.: Наука, 1979. – 245 с.
21. *Бистрицька О.Б.* Розвиток системи освіти національних меншин в Україні у 1917–1939 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Дніпропетровський держ. ун–т. – Харків, 1998. – 16 с.
22. *Бистров М.А.* Керівна роль КП(б)України у галузі вищої освіти в період будівництва соціалізму (1917–1937 рр.). – Х.: Вища школа, 1974. – 142 с.
23. *Білас І.Г.* Репресивно–каральна система в Україні 1917–1953 : Суспільно–політичний та історико–правовий аналіз: Автореф. дис...д–ра іст. наук: 07.00.02 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 1994. – 33 с.
24. *Білокінь С.І.* Репетиція беззаконь: Судовий процес над Спілкою Визволення України, якої не було, та його наслідки // Україна. – 1989. – № 37. – С. 13–15; № 38. – С.20–21.
25. *Білоцерківський В.Я.* Комуністична партія – організатор культурної революції на Україні (1926–1937 рр.). – Х.: Вища школа, 1985. – 175 с.
26. *Блинда Л.* Украинизация и её роль в общественно–политической жизни украинского народа в 20–е годы: Автореф. дис. ...канд. ист. наук. – К., 1992.
27. *Богінська І.В.* Педагогічні кадри Донбасу і політика українізації (1920 – 30–ті роки): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький держ. ун–т. – Донецьк, 2000. – 19 с.
28. *Боголюбов Н.Н.* Киевское физико–математическое общество // Из истории математического естествознания: Сб. науч. тр. – К.: Наук. думка. – 1984. – С.3–7.
29. *Боголюбов Н.Н.* Математики. Механики. Биографический справочник. – К.: Наук. думка, 1983. – 640 с.
30. *Болабольченко А.* «СВУ»: Суд над переконаннями: провокації сталінських спецслужб проти української інтелігенції // Вітчизна. – 1989. – № 11. – С.157–179; *Болабольченко А.* СВУ – суд над переконаннями. – К., 1994. – 114 с.
31. *Бонь О.І.* Академік Олександр Петрович Новицький як історик культури, організатор пам'яткоохоронного та музейного руху: Дис. ... канд. іст. наук / Інститут історії України НАН України. – К., 2002. – 207 с.
32. *Борисов В.Л.* Становлення та розвиток загальноосвітньої школи в Україні 1920–1933 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Дніпропетровський національний ун–т. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.
33. *Борисов Ю.В.* Советско–французские отношения. – М., 1964. – 550 с.
34. *Боровой С.Я.* К истории создания Одесского археологического института и его археологического отделения (1921–1923 гг.) // Археологический ежегодник за 1978 г. – М.: Наука, 1979. – С.96–101.
35. *Братское сотрудничество советских республик* в развитии народного хозяйства: 1917–1973 гг. – М.: Наука, 1979. – 290 с.
36. *Брега Г.С.* Питання матеріального становища науковців України у діяльності професійних об'єднань (20–поч. 30–х рр.) // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика. Зб. – К., 1996. – Вип. 2. – С. 59–70.

37. *Брега Г.С.* Сотрудничество советских республик в области науки в годы первой пятилетки. – Киев: Наук. думка, 1978. – 167 с.
38. *Брега Г.С.* Сотрудничество ученых советских республик в создании материально–технической базы социализма. – Киев: Наук. думка, 1985. – 191 с.
39. *Британ В.Т.* Організація вузівської науки: досвід і уроки. – К.: Либідь, 1992. – 168 с.
40. *Быстракова М.С.* Становление советской системы организации науки (1917–1922). – М.: Наука, 1973. – 294 с.
41. *Быстров Н.А.* Борьба Коммунистической партии за дальнейшее развитие и укрепление советской высшей школы на Украине. (1928–1939): Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / Киев. гос. ун–т. – К., 1954. – 24 с.
42. *В жерновах революции.* Российская интеллигенция между белыми и красными в пореволюционные годы: Сб. документов и материалов / Под ред. проф. М.Е. Главацкого. – М.: НП ИД «Русская панорама», 2008. – 513 с.
43. *Вальтер Антон Карлович, 1905–1965* // УРЕ: Універсальний словник–енциклопедія // Ред. рада: М. Попович, І. Дзюба, Н. Корнієнко та ін. – 2–е вид., доп. – К.–Л., 2001. – С.210.
44. *Варава Т.В.* Діяльність та науково–довідкові видання словникових комісій Всеукраїнської Академії наук (1918–1933). – Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Національна бібліотека України імені В. Вернадського НАН України – К., 2000. – 18 с.
45. *Варварк П.М.* Микола Васильович Корнаухов. – К.: Вид. АН УРСР, 1959. – 172 с.
46. *Васильчук Г.* Україназація вищих органів державної влади та управління УСРР (20–ті роки): Автореф. дис...канд. іст. наук. – К., 1994
47. *Ващенко І.В.* Політика українізації 1920–х – початку 1930–х років в Україні: проблеми історіографії: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 2001. – 18 с.
48. *Верба І.* В'ячеслав Липинський у науковій спадщині Наталії Полонської–Василенко // Липинський В. Студії. – Київ–Філадельфія, 1994. – Україна. – С.190–194.
49. *Верба І.* До взаємин Олександра Олександровича Оглобліна з Михайлом Грушевським (1920–ті рр.). // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД. – 1999. – № 1–2–10–11. – С.233–259.
50. *Верба І. Н.Д.* Полонська–Василенко – історик та археограф (1894 – 1973). – Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.09 / Інститут укр. археографії та джерелознавства НАН України – К., 1994. – 16 с.
51. *Верба І.* Родина Грушевських в історичній науці 1920–х років // Укр. іст. журн. – 1996. – № 5. – С.131–149.
52. *Верба І., Водотика С.* Документи архівосховищ України про життєвий і творчий шлях Наталії Полонської–Василенко // Архіви України. – 1993. – № 4–6. – С.45–51.
53. *Вересовська Т.В.* Видавнича та бібліографічна діяльність Соціально–економічного відділу УАН – ВУАН (1918 – 1928 рр.) як джерело з історії науки: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського НАН України. – К., 2000. – 19 с.
54. *Верменич Я.В.* Здійснення українізації у 20–30–х роках: політичні і культурні аспекти проблеми: Автореф. дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський держ. ун–т ім. Т. Шевченка. – К., 1993. – 24 с.
55. *Видатні постаті України:* Біогр. довід. / Г.В. Щокін, М.Ф. Головатий, В.А. Гайченко та ін. – К.: МАУП; Книжкова палата України, 2004. – 872 с.

56. *Винар Л.* Михайло Грушевський: історик і будівничий нації. (Статті і матеріали). – К.: Б.В., 1995. – 304 с.
57. *Винар Л.* Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866–1934): У 50-ліття смерті. – Б.М.: Сучасність, 1985. – 120 с.
58. *Висовень О.І.* Інтелігенція в культурно-освітньому розвитку УСРР (1922 рр. – початок 1930-х рр.): Історіографія. – Дис. ... канд. іст. наук / Переяслав-Хмельницький пед. ін-т ім. Г. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2004. – 230 с.
59. *Вища школа в Українській РСР (1917–1967):* В 2-х ч. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1967. – Ч.1. – 396 с.
60. *Вища школа Української РСР за 50 років.* – Ч. 1. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1967. – 395 с. – Ч. 2. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 539 с.
61. *Водотика С.Г.* Академік Михайло Єлисейович Слабченко: Нарис життя і творчості. – Київ-Херсон: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1998. – 142 с.
62. *Водотика С.Г.* Історична наука УСРР 1920-х років: соціополітичні, організаційні та концептуальні основи функціонування. – Автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Інститут історії України НАН України. – К., 2000. – 33 с.
63. *Водотика С.Г.* Нариси історії Української науки УСРР 1920-х років. – Київ-Херсон: Інститут історії України НАН України, 1998. – 172 с.
64. *Войтюк Д.Г.* Науковий заповіт академіка П.М. Василенка // Василенко Петро Мефодійович: Бібліогр. покажчик наук праць за 1933–1999 роки / УААН, ЦНСГБ, НАУ. – К.: Аграрна наука, 2000. – С.62 – 67.
65. *Волков В.А., Вонский Е.В., Кузнецова Г.И.* Химики. Биографический справочник. – К.: Наук. думка, 1984. – 736 с.
66. *Врублевський В.Г.* До створення Української Академії наук // Укр. іст. журн. – 1993. – № 1. – С.29–39.
67. *Вчені вузів Української РСР.* – К.: Вид-во Київ. держ. ун-ту, 1968. – 515 с.
68. *Вчені-генетики і селекціонери у галузі рослинництва.,* УААН / Наук. ред.: Ф.Ф. Адамєнь. – К.: Аграр. наука, 2000. – 364 с. – (Сер. «Українські вчені-аграрії ХХ століття»).
69. *Высшая школа СССР за 50 лет (1917–1967)* // Под ред. В.П. Елютина. – М., Высшая школа, 1967. – 272 с.
70. *Гаврилюк А.А.* Становлення технічних науково-дослідних закладів України 1928–1941 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Дн. держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1992. – 16 с.
71. *Галкин К.Т.* Высшее образование и подготовка научных кадров в СССР. – М.: Сов. наука, 1958. – 176 с.
72. *Гаташ В.* Лев Шубніков. Повернення. // Дзеркало тижня. – 2004. – 30 жовтня–1 листопада.
73. *Гаташ В.* Фізика з грифом «цілком секретно» // Дзеркало тижня. – 2003. – 8–14 лютого.
74. *Геологічній службі України 80 років.* – К.: Геоінформ, 1998. – 132 с.
75. *Глебова А.М.* «Радянізація» української науки та ревізія київського Інституту фізики у 1938 р. // Наука та наукознавство. – 2005. – № 1. – С.82–97.
76. *Глушко Т.М.* Історія архівної справи в Донбасі у 1920–1930-х роках: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2001. – 18 с.
77. *Дубровський В.В.* 2-й Відділ БАМЛАГ у ГПУ–НКВД. – Нью-Йорк: Наша Батьківщина. – 1965. – 81 с.

78. *Гітько С.П.* Інженерно–технічна інтелігенція Донбасу в 1920–ті – на початку 1930–х років: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут історії України НАН України. – К., 1996. – 25 с.

79. *Гольдман О. Г.* Фізика за сто років у Київському університеті // Розвиток науки в Київському університеті за сто років. – К.: Вид. Київ. ун–ту, 1935. – С.1–31.

80. *Гольдман О.* Фізика на Україні у 10–у річницю радянської України // Вісн. природознавства. – 1927. – № 5–6. – Харків, 1927. – С.257–272.

81. *Горбань Т.* Українознавство в контексті національно–культурного відродження в Україні (1918 – 1928 рр.): Автореф. дис. ...канд. іст. наук. – К., 1996

82. *Горний М.М.* Українська інтелігенція Холмщини і Підляшшя у ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Чернівецький держ. ун–т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2000. – 20 с.

83. *Гриневиц В.А., Даниленко В.М., Кульчицький С.В., Лисенко О.Є.* Радянський проект для України. – К.: Наук. думка, 2004. – 531 с. (Україна і Росія в історичній ретроспективі / Відповідальний редактор В.А. Смолій. – К.: Наук. думка, 2004. – Т. 2).

84. *Даниленко В.М.* Сотрудничество УСРР и РСФРР в области образования и науки в период построения социализма. – К.: Наук. думка, 1981. – 192 с.

85. *Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В.* Сталінізм на Україні: 20–30–і роки. – К.: Либідь, 1991. – 341 с.

86. *Даниленко В.М., Кузьменко М.М.* Соціальний тип та інтелектуально–освітній рівень номенклатури скрипниківського Наркомосу. Біографічні нариси. – Севастополь–Донецьк, 2003. – 56 с.

87. *Демкович Л.І.* Іван Іванович Шмальгаузен – український зоолог і педагог // Вересень. – 2000. – № 3. – С. 22–25.

88. *Деркач О.П.* Академік П.М.Василенко – засновник наукової школи землеробської механіки в Україні. // Українознавство. – 2005. – Число 3. – С. 73–78.

89. *Десять лет советской науки:* Сб. ст. / Под общ. ред. Петрова Ф.Н. – М.–Л.: Госиздат, 1927. – 532 с.

90. *Джуманов О.* Советско–французские отношения (1931–1935 гг.). – Дис. ... д–ра іст. наук / Киев. гос. ун–т ім. Шевченко. – К., 1966. – 265 с.

91. *Діячі науки і культури України:* нариси життя та діяльності / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – К.: Книги – ХХІ, 2007. – 464 с.

92. *Дружба народів СРСР* – велике завоювання ленінської національної політики КПРС. – К.: Наукова думка, 1969. – 413 с.

93. *Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941).* – Том II. 1918–1941. – К.: Національна Академія наук України, Інститут сходознавства ім. А. Кримського, 2005. – 358 с.

94. *Есаков В.Д.* Советская наука в годы первой пятилетки. Основные направления государственного управления наукой. – М.: Наука, 1971. – 271 с.

95. *Євсєєнко І.В.* Україна–Чехословаччина: шлях культурних взаємин міжвоєнної доби // Міжн. зв'язки: наук. пошуки і знахідки. – Вип. 2. – К., 1992. – С.60–64.

96. *Євсєєнко І.В.* Українсько–чесько–словацькі культурні зв'язки в міжвоєнний період: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.03 / Інститут історії України НАН України. – К., 1996. – 193 с.

97. *Єфремов С.О.* Щоденники (1923 – 1929). – К.: ЗАТ «Газета Рада», 1997. – 848 с.

98. *Жезицький В.Й.* Політичні репресії на Поділлі у 20-х – 30-х рр.: загальні тенденції та регіональні особливості: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут історії України НАН України. – К., 1997. – 22 с.
99. *Жидкова А.А.* Ранняя страница истории иностранного инвестирования советской науки // ИИЕТ РАН. Годичная научная конференция, 1998 г. – М.: ИИЕТ РАН, 1999. – С.163–170.
100. *Жилина Н.В.* Музеи Академии наук СССР и Академий наук союзных республик. – М.: Наука, 1989. – 208 с.
101. *Жупанський Я.І.* Історія географії в Україні. – Л.: Світ, 1997. – 262 с.
102. *З історії міжнародних зв'язків України:* наука, освіта (XIX – 30-і роки XX ст.): Документи і матеріали. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 1999. – 429 с.
103. *Затонский Д.В.* История одной судьбы: Повести. Рассказ. – К.: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2007. – 356 с.
104. *Зневажена Клію /* НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – 594 с.
105. *Иванов Б.И., Чешев В.В.* Становление и развитие технических наук. – Л.: Наука, 1977. – 263 с.
106. *Иванова Г.М.* История ГУЛАГа. 1918–1958: социально-экономический и политико-правовой аспекты. – М.: Наука, 2006. – 438 с.
107. *Иванова Л.В.* Формирование советской научной интеллигенции (1917–1927 гг.). – М.: Наука, 1980. – 392 с.
108. *Интеллигенция Советской Украины.* – К.: Наукова думка, 1988. – 192 с.
109. *Иоффе А.Е.* Интернациональные культурные и научные связи Советского Союза в 1928–1932 гг. – М.: Наука, 1969. – 357 с.
110. *Иоффе А.Е.* Международные связи советской науки, техники и культуры (1917–1932). – М., 1975. – 439 с.
111. *Иоффе А.Е.* Научные и культурные связи страны Советов. – М.: Знание, 1969. – 200 с.
112. *История Академии наук Украинской ССР.* – К.: Наук. думка, 1979. – 835 с.
113. *История астрономии в России и СССР.* – М.: Янус. – К.: Феникс, 1995. – 592 с.
114. *История отечественной математики.* В 4-х т. – Т. 3. 1917–1967. – К.: Наукова думка, 1968. – 726 с.
115. *История Украинской ССР.* В 10 томах. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 7. – Украинская ССР в период построения и укрепления социалистического общества (1921–1941). – 536 с.
116. *Історичне краєзнавство в Українській РСР /* Тронько П.Т., Горбик В.О., Лугова О.І. та ін. – К.: Наукова думка, 1989. – 240 с.
117. *Історія Академії Наук Української РСР.* У 2-х книгах / Патон Б. Є. (головний редактор). – Книга перша. – К.: Головна редакція Української Радянської енциклопедії АН УРСР, 1967. – 835 с.
118. *Історія Академії Наук Української РСР.* У 2-х книгах / Патон Б.Є. (головний редактор). – Книга друга. – К.: Головна редакція Української Радянської енциклопедії АН УРСР, 1967. – 728 с.
119. *Кабанов В.І.* Виробничо-технічні зв'язки України і Німеччини в 1922–1932 рр.: Автореф. дис. ...канд. іст. наук : 07.00.01 / Дніпропетровський держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1994. – 17 с.
120. *Кавецький Є.* Основні напрямки робіт академіка О.О. Богомольця. – К., 1996. – 30 с.

121. *Калінічева Г.* Українсько–німецькі освітні та наукові зв'язки в 20–х та на початку 30–х рр. – Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Донецьк, 1996. – 265 с.
122. *Калінічева Г.В.* Українсько–німецькі освітні і наукові зв'язки у 20–ті – на початку 30–х років: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 21 с.
123. *Капітонова Ю.В., Храмов Ю.О.* Великий українець В.М. Глушков та його наукова школа // Наука та наукознавство. – 2007. – № 4. – С. 75–86.
124. *Касьянов Г.В.* Інтелігенція радянської України 1920–х – 30–х років: соціально–історичний аналіз: Автореф. дис. ... д–ра іст. наук: 07.00.02 / Інститут історії України НАН України. – К., 1993. – 32 с.
125. *Касьянов Г.В.* Українська інтелігенція 1920–х – 30–х років: соціальний портрет та історична доля. – К–Едмонтон.: Глобус, ВІК, Канадський інститут українських студій Альбертського університету, 1992. – 174 с.
126. *Касьянов Г.В.* Українська інтелігенція на рубежі ХІХ–ХХ століть: соціально–політичний портрет. – К.: Либідь, 1993. – 176 с.
127. *Касьянов Г.В.* Сталінізм і українська інтелігенція (20 – 30–ті роки) / Г.В. Касьянов, В.М. Даниленко. – К.: Наук. думка, 1991. – 96 с.
128. *Кендус О.З.* Проблеми національного ідеалу в українській філософській думці п.п. ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.05. – Львів, 2003. – 20 с.
129. *Кокошко Ф.І.* Діяльність культурно–освітніх організацій Півдня України в період культурного піднесення (1917 – кінець 1920–х рр. ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький держ. ун–т. – Донецьк, 1999. – 18 с.
130. *Колісник К.Е.* Проведення політики українізації на Харківщині в 1923–1932 роках: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун–т ім. В.Каразіна. – Харків, 2001. – 23 с.
131. *Коляструк О.* До історії Одеського відділення Всеукраїнського сприяння ученим (за документами ЦДАВО України) // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика. Зб. ст. – Вип. 9 – К., 2005. – С. 176–195.
132. *Комаренко Н.В.* Установи історичної науки в Українській РСР (1917–1937 рр.). – К.: Наукова думка, 1973. – 172 с.
133. *Копелевич Ю.Х.* К истории советско–германских научных связей в 1926–1932 гг. // ИИЕТ РАН. Годичная научная конференция, 1997 г. – М.: «Янус–К», 1997. – Ч.1. – С.153–155.
134. *Кордун Г.Г.* Становлення і розвиток радянської фізики. – К.: Вища школа, 1977. – 223 с.
135. *Кривоносов Ю.И.* Партийное регулирование международных научных связей // ИИЕТ РАН. Годичная научная конференция, 2003 г. – М.: Диполь–Т, 2003. – С.256–258.
136. *Кротюк С.Ф.* Культурні зв'язки України і Веймарської Німеччини (1921–1932 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.03 / Київський держ. ун–т ім. Т. Шевченка. – К., 1993. – 18 с.
137. *Кручек О.А.* Культура в УСРР в 1920–1923 рр. як об'єкт державної політики: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут історії України НАН України. – К., 1997. – 22 с.
138. *Кузьменко М.М.* Науково–педагогічна інтелігенція УСРР 20 – 30–х рр. ХХ ст.: еволюція соціально–історичного типу: Автореф. дис. ... д–ра іст. наук: 07.00.01 / Харк. нац. ун–т ім. В.Н.Каразіна – Х., 2005. – 25 с.
139. *Кузьменко М.М.* Науково–педагогічна інтелігенція УСРР 20 – 30–х років: соціально–професійний статус та культурно–освітній рівень. – Донецьк: НОРД–ПРЕС, 2004. – 455 с.

140. Кулініч І.М. Українсько–німецькі історичні зв'язки. – К., 1969. – 275 с.
141. Кульчицький С., Павленко Ю., Руда С., Храмов Ю. Історія Національної академії наук України в суспільно–політичному контексті. 1918–1998. – К.: Фенікс, 2000. – 528 с.
142. Кучмаренко В.А. Документальні фонди Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського як джерело з історії академічної науки (1918 – 1934 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.08 / Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського НАН України. – К., 1999. – 19 с.
143. Лаврецький Р.В. Історична освіта та наука у Львівському університеті в 1919–1939 роках: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Львівський національний ун–т ім. І. Франка. – Львів, 2000. – 20 с.
144. Литвинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20–ті роки: Автореф. дис. ... д–ра іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун–т ім. В. Каразіна. – Харків, 2001. – 39 с.
145. Лисенко М.С. Становлення середньої спеціальної освіти в Україні (1922–1930 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун–т ім. В.Каразіна. – Харків, 2000. – 21 с.
146. Литвин Н.М. Політичні репресії проти наукової інтелігенції в радянській Україні в 1920–1930–х роках (ідеологічні аспекти проблеми): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2006. – 19 с.
147. Литвиненко А.С. Історико–науковий аналіз формування та розвитку київської школи математики та теоретичної фізики ім. М. Боголюбова: Автореф. дис. ... канд. мат. наук: 01.00.05 / Інститут теоретичної фізики ім. М. Боголюбова. – К., 1997. – 23 с.
148. Литвиненко А.С. Становлення статистичної фізики в Україні (30 – 40 рр. ХХ ст.). – К.: Фенікс, 2009. – 220 с.
149. Лихолобова З.Г. Вибрані праці. – Донецьк: Юго–Восток, 2003. – 496 с.
150. Лобода Т.Г. Суспільно–політична та наукова діяльність В.Г. Кравченка (1862–1945): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Дніпропетровськ, 1998. – 188 с.
151. Ляпіна О.В. Історична наука в Київському інституті народної освіти в 1920–1933 роках: напрями і тенденції розвитку: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Київський національний ун–т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. – 19 с.
152. Ляпіна О.С. З історії політизації української історичної науки 30–х років ХХ століття // www.history.univ.kiev.ua/rus/hist-europa/files/vyp.3/Lyapina.pdf
153. Максаков В.В. История и организация архивного дела в СССР (1917–1945 гг.). – М.: Наука, 1969. – 431 с.
154. Малицкий Б., Оноприенко В. Проблемы академической науки глазами ученых. – К., 2003. – 34 с.
155. Маля М. Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії 1917–1991 / Пер. з англ. А. Гриценка, П. Насади, З. Клещенко. – К.: Мегатайт, 2000. – 608 с.
156. Марківська Л.Л. Українська інтелігенція Волині між двома світовими війнами: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький національний ун–т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2003. – 20 с.
157. Масненко В.В. Суспільно–політичні позиції інтелігенції України в 1921–1928 рр.: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 1993. – 239 с.
158. Масненко В.В. Суспільно–політичні позиції інтелігенції України в 1921–1928 рр: Автореф. дис. ... кан. іст. наук: 07.00.01 / Інститут історії України НАН України. – К., 1993. – 16 с.
159. Матвеева Л.В. Національна Академія наук України: етапи розвитку та доля вчених (Історико–джерелознавче дослідження): Автореф. дис. ... д–ра іст.

наук: 07.00.08 / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – К., 1996. – 55 с.

160. *Матяш І.Б.* Архівна наука і освіта в Україні 1917–го – 1930–х років: Автореф. дис. ... д–ра іст. наук: 07.00.06 / Київський національний ун–т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 33 с.

161. Международные связи ученых СССР между I и II мировыми войнами. – М.: ИНИОН, 1990. – 148 с.

162. *Мельничук І.А.* Внесок вчених України у розвиток теорії та практики ракетобудування та освоєння космосу (перша половина XIX – кінець XX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський держ. ун–т ім. Т. Шевченка. – К., 1995. – 19 с.

163. *Михайлуца М.І., Бурундукова А.В.* Репресії в вузах та технікумах Одеси. 1937 / 1938 навчальний рік // Збірник наукових матеріалів Одеської краєзнавчої конференції. – Одеса, 1996. – С. 88–101.

164. *Дубровський В.В.* Машина масового вбивства. – Мюнхен: Вид–во «Український селянин», 1954. – 41 с.

165. *Масненко В.В.* Історичні концепції М.С. Грушевського та В.К. Липинського. – К.–Черкаси: Брама – ІСУЕП, 2000. – 341 с.

166. *Мітоков О.Г.* Радянське архівне будівництво на Україні. 1917–1973. – К.: Наукова думка, 1975. – 270 с.

167. *Мокшин С.И.* Семь шагов на земле: Очерки о становлении и развитии советской науки. 1917–1929 гг. – М.: Советская Россия, 1972. – 272 с.

168. *Моляко Г.И., Франчук В.П.* Геологи. Географы. Биографический справочник. – К.: Наук. думка, 1985. – 352 с.

169. *Московченко Н.П.* Розвиток архівної справи в Україні (1919–1932 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України. – К., 2003. – 20 с.

170. *Мочалов И.И., Оноприенко В.И.* В.И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. Кн. 1. Наука в исторических и социальных контекстах. – М.: ИИЕТ им. С.И. Вавилова РАН, 2008. – 408 с.

171. *Муляр І.Ю.* Українсько–польські культурні зв'язки в 20–30–х роках ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.03. – К., 1993. – 28 с.

172. *Національна академія наук України.* 1918 – 2008: до 90–річчя від дня заснування / Голов. ред. Б.Є. Патон. – К.: Вид–во КММ, 2008. – 624 с.

173. *Національна академія наук України:* проблеми розвитку та входження в європейський науковий простір. – К., 2007. – 680 с.

174. *Нестуля С.І.* Роль наукової та творчої інтелігенції в становленні Всеукраїнського Археологічного комітету (1917 – початок 30–х років): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький держ. ун–т. – Запоріжжя, 1998. – 17 с.

175. *Нікольський В.М.* Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920–х – 1950–ті рр.). Історико–статистичне дослідження: Автореф. дис. ... д–ра іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний ун–т. – Донецьк, 2003. – 38 с.

176. *Нікольський В.М.* Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920–х – 1950–ті рр.). Історико–статистичне дослідження: Монографія. – Донецьк: ДонДУ, 2003. – 624 с.

177. *Новохатько Л.М.* Соціально–економічні і культурні процеси в Україні у контексті національної політики радянської держави (20–ті – середина 30–х рр. ХХ ст.): Автореф. дис. ... д–ра іст. наук: 07.00.01 / Київський держ. ун–т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 43 с.

178. *Новохатько Л.М.* Соціально–економічні і культурні процеси в Україні у контексті національної політики радянської держави (20–ті – середина 30–х рр. XX ст.): Дис. ... д–ра. іст. наук: 07.00.01 / Київський ун–т ім. Тараса Шевченка. – К., 1999. – 410 с.
179. *Овчаренко Ф.Д.* Наука Советской Украины. – К.: Наукова думка, 1969. – 176 с.
180. *Онопрієнко В.І.* Історія української науки XIX–XX століть. Навчальний посібник. – К.: «ЛИБІДЬ», 1998. – 302 с.
181. *Онопрієнко В.І.* Наукове співтовариство: Вступ до соціології науки. – К., 1998. – 98 с.
182. *Онопрієнко В.І., Щербань Т.О.* Джерела з історії Українського наукового товариства в Києві. – К.: ДП «Інформ–аналіт. агентство», 2008. – 352 с.
183. *Осмоловська О.Ю.* Державна політика щодо професорсько–викладацьких кадрів радянської України (1920 – 1930–ті рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний університет. – Донецьк, 2004. – 19 с.
184. *Очеретянюк В.І.* Обмеження інтелектуальної свободи як один із засобів формування тоталітарної системи в Україні (20–30–ті рр. XX ст.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 1998. – 180 с.
185. *Павленко Ю.В., Ратюк Ю.Н., Храмов Ю.А.* «Дело» УФТИ. 1935–1938. – К.: Фенікс, 1998. – 324 с.
186. *Парфименко А.Ю.* Штрихи к социальному портрету украинского студента 1920–х годов // Наука и просвещение. – 2003. – № 1. – С. 47–59.
187. *Патер І.Г.* Союз визволення України: проблеми державності і соборності: Автореф. дис. ... д–ра іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький національний ун–т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2000. – 34 с.
188. *Пильтяй О.М.* Розвиток дослідної праці в агрогрунтознавстві України (30–ті роки XX ст.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.07. – Історія науки і техніки. – Переяслав–Хмельницький, 2008. – 222 с.
189. *Підгайний С.* Українська інтелігенція на Соловках. Спогади. 1933 – 1941. – К.: Видавничий дім «Києво–Могилянська академія», 2008. – 75 с.
190. *Піддубний І.А.* Суспільно–політичне та культурне життя українців Буковини міжвоєнного періоду (1918–1940 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький держ. ун–т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 1996. – 18 с.
191. *Поджур Р.Ю.* Документи радянських спецслужб як джерело до вивчення політичних, соціально–економічних, культурних процесів в Україні (20–30–ті рр. XX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Дніпропетровський держ. ун–т. – Дніпропетровськ, 1999. – 18 с.
192. *Політичний терор і тероризм в Україні* / гол. ред. Литвин В.М., відп. ред. Смолій В.А., кер. авт. кол. Кульчицький С.В. – К.: Наукова думка, 2002. – 950 с.
193. *Політичні репресії в Україні (1917 – 1980 рр.)* Бібліографічний покажчик // Авт. вступ. статей: С. Білокінь, Р. Поджур, О. Рубльов. – Житомир: «Полісся», 2007. – 456 с.
194. *Полонська–Василенко Н.Д.* Українська Академія наук. Нарис історії. – Мюнхен, 1955, 1958. – Ч. 1–2. – (Перевидання). – К.: Наукова думка, 1993. – 416 с.
195. *Пономаренко С.Є.* Культурно–освітні організації Волині 1921–1939 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України; Інститут народознавства. – Львів, 2001. – 15 с.
196. *Попович О.С.* Науково–технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування та реалізації. – Київ: Фенікс, 2005. – 226 с.

197. *Посохов С.И.* Социальная история советской науки (конец 1920 – начало 1940–х гг.) Проблемы историографии. – Х.: Харьков. гос. ун–т. – 1994. – 152 с.
198. *Посохов С.И.* Соціальна історія радянської науки (кінець 20–х – початок 40–х рр.): Проблеми історіографії: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.09 / Дніпропетровський держ. ун–т. – Дніпропетровськ, 1993. – 24 с.
199. *Потока В.П.* Жизнь и деятельность академика М.К. Янгеля (1922–1971 гг.). – Дис. ... канд. ист. наук. – Днепропетровск, 1998. – 188 с.
200. *Прилуцький В.І.* Молодіжні організації в УСРР в умовах становлення тоталітарного режиму (1920–1927 рр.): Автореф. дис. ...канд. іст. наук: 07.00.02 / Інститут історії України НАН України. – К., 1994. – 18 с.
201. *Пристайко В.І., Шаповал Ю.І.* Справа «Спілки визволення України»: невідомі документи і факти. Науково–документальне видання. – К.: Інтел, 1995. – 448 с.
202. *Радовский М.И.* Из истории англо–русских научных связей. – М–Л.: АН СССР, 1961. – 377 с.
203. *Развитие аналитической химии на Украине.* – К.: Наук. думка, 1982. – 368 с.
204. *Развитие астрономии в СССР.* – М.: Наука, 1967. – (Советская наука и техника за 50 лет).
205. *Развитие биологии в СССР.* – М.: Наука, 1967. – (Советская наука и техника за 50 лет).
206. *Развитие биологии на Украине:* в 3–х тт. – К.: Наук. думка, 1984. – Т. 1. – 461 с.; Т. 2. – 455 с.; Т. 3. – 446 с.
207. *Родный Н.И.* Очерки истории и теории развития науки. – М.: Наука, 1969. – 243 с.
208. *Розвиток науки в Українській РСР за 40 років /* Ред. кол.: акад. О.В. Палладін (відп. ред.) та ін. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1957. – 536 с.
209. *Рубльов О.* Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939). – К.: Ін–т історії України НАН України, 2004. – 648 с.
210. *Руда С.П.* Становлення мікробіологічної науки в Україні: гносеологічні та інституціональні аспекти: Автореф. дис. ... д–ра іст. наук: 07.00.07 / Центр досліджень науково–технічного потенціалу та історії науки ім. Г.Доброва НАН України. – К., 2001. – 32 с.
211. *Рябченко О.Л.* Харківський інститут народної освіти ім. О.О. Потебні (1921–1930 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Дніпропетровський держ. ун–т. – Дніпропетровськ, 1997. – 21 с.
212. *Савенок Л.А.* Становление системы научно–исследовательских учреждений и организаций в области общественных наук в Украинской ССР (1917–1937 гг.). – Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Одесский госуниверситет. – Одесса, 1991. – 24 с.
213. *Саган Г.В.* Наукові зв'язки українських та іноземних вчених у міжвоєнний період (1918–1939 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – К., 1999. – 19 с.
214. *Саган Г.В.* Наукові зв'язки українських та іноземних вчених у міжвоєнний період (1918–1939 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Інститут археографії та джерелознавства НАН України. – К., 1999. – 220 с.
215. *Сайко О.В.* Сільськогосподарська дослідна справа на Полтавщині наприкінці XIX – початку XX століття: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.07 / Центр

досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.Доброва НАН України. – К., 2000. – 23 с.

216. *Сасімов А.А.* Вища школа радянської України (1926–1939 рр.): Дис. ... канд. іст. наук – К., 1998. – 161 с.

217. *Святненко Г.В.* Становлення і розвиток вузів культури і мистецтва в Україні в радянській період: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1996. – 22 с.

218. *Семенов Л.К.* Организация и планирование подготовки научных кадров в СССР: Автореф. дис. ... канд. эк. наук: 08.00.03. – М., 1968. – 15 с.

219. *Сергієнко Г.Я.* Перші радянські архівні установи на Україні // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. – 1960. – № 3(41). – С. 9–22.

220. *Сидоренко О.* Суд на переконаннями // Репресоване відродження. – К.: Україна, 1993. – С.63–153.

221. *Сидорчук Т.Г.* Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через аспірантуру в Україні (1920–і – 1970–і роки): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 1998. – 20 с.

222. *Сидорчук Т.Г.* Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через аспірантуру України (1920–1970 рр.): Дис. ... канд. іст. наук / Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 1998. – 239 с.

223. *Ситніков О.А.* Освіта в Українській СРР (1920–ті роки): Історіографія: Автореф. дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 – К., 2003. – 15 с.

224. *Ситніков О.П.* Освіта в Українській СРР (1920–ті роки): Історіографія: Дис. ... канд. іст. наук / Переяслав-Хмельницький пед. університет ім. Г. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – 192 с.

225. *Скорченко С.Б.* Історичні аспекти розвитку коноплярства в Україні: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.07 / Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.Доброва НАН України. – К., 1999. – 18 с.

226. *Соловська Н.Г.* «Бібліологічні вісті» як явище української книгознавчої думки 20 – початку 30–х років ХХ століття: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського НАН України. – К., 1997. – 23 с.

227. *Сорокина М.Ю.* Русская научная элита и советский тоталитаризм (очень субъективные заметки) // Личность и власть в истории России XIX–XX в.в. – Материалы научной конференции. – СПб.: Нестор, 1997. – С.248–254.

228. *Стремезька В.О.* Політика українізації на Півдні України у 20–30–ті роки ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2001. – 19 с.

229. *Сухотеріна Л.І.* Становлення і розвиток технічних наук в Україні у 20–30–ті роки ХХ ст. в загальноісторичному контексті. – Автореф. дис. ...докт. іст. наук. – К., 2005. – 27 с.

230. *Табачник Д.В.* Феномен тоталітарно-репресивного суспільства в Україні (кінець 20–х – 50–ті роки). Історичний та етнополітичний аспекти: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.05 / Інститут національних відносин і політології НАН України. – К., 1995. – 103 с.

231. *Таранюк О.А.* Становище та діяльність літературно-мистецької інтелігенції України в умовах українізації (1923 р. – початок 1930–х рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський держ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 20 с.

232. *Теодорович А.Ю.* Історико-краєзнавча діяльність установ історико-етнографічного профілю ВУАН в 20–і рр. ХХ ст. / Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2002. – 254 с.

233. *Ткач Б.И.* Экономические проблемы воспроизводства научных кадров в СССР / Дис. ... канд. эк. наук: 08.00.03. – М., 1973. – 160 с.
234. *Ткачова Л.І.* Інтелігенція Радянської України в період перебудови основ соціалізму. – К.: Наукова думка, 1985. – 190 с.
235. *Тороповська Т.М.* Громадська, культурно-просвітницька і наукова діяльність Володимира Щербини (1850–1936 рр.). – К.: КНУ, 2004. – 207 с.
236. *Удод О.А.* Роль історичної науки та освіти у формуванні духовних цінностей українського народу: 1920–30-і рр.: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06 / Дніпропетровський держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 2000. – 35 с.
237. *Урбановський В.М.* Становлення математичних дослідів в УСРР. – Автореф. дис. ... канд. фіз.-мат наук / АН УРСР, Інститут математики. – К., 1983. – 24 с.
238. *Фельбаба М.М.* Історія проекту УРЕ у контексті політики українізації (1927–1934 рр.). – Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – К., 2001. – 203 с.
239. *Хоменко Л.Г.* Історія вітчизняної кібернетики та інформатики (етапи накопичення наукової спадщини та досвіду інформатизації суспільства): Автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.07 / Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.Доброва НАН України. – К., 2000. – 35 с.
240. *Храковский И.Н.* Исследования проблем марксистско-ленинской философии на Советской Украине. – Автореф. ... дис. канд. философ. наук. – К., 1969. – 20 с.
241. *Чадаєва К. Ю.* Розвиток історичної освіти в Україні у 20–30-ті рр. ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Дніпропетровський держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1996. – 24 с.
242. *Ченцов В.* Політичні репресії в радянській Україні. 20-ті роки. – Тернопіль: Збруч, 2000. – 482 с.
243. *Ченцов В.В.* Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Дніпропетровський держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 2000. – 34 с.
244. *Чернявська С.М.* Впровадження української мови в систему освіти 1923–1932 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Каразіна. – Харків, 2003. – 20 с.
245. *Чирва Ю.І.* Розвиток народної освіти України в 1917–1932 рр.: Історіографія проблеми. – Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Дн. держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1995. – 18 с.
246. *Шатовал Ю.І.* Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії. – К.: Наукова думка, 1993. – 350 с.
247. *Шатовал Ю.І.* Людина і система. Штрихи до портрета тоталітарної доби в Україні. – К.: Інститут національних відносин і політології НАН України, 1994. – 270 с.
248. *Шатовал Ю.І.* Сталін, сталінізм і Україна // Маршрутами історії. – К., 1990. – С.288–317.
249. *Шатовал Ю.І.* У ті трагічні роки: Сталінізм на Україні. – К.: Політвидав України, 1990. – 141 с.
250. *Шатовал Ю.І.* Україна ХХ століття: особи та події в контексті важкої історії. – К.: Наукова думка, 2000. – 560 с.
251. *Шитович М.А.* Літературно-мистецька інтелігенція України у 1920-і роки: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький держ. ун-т. – Донецьк, 2000. – 20 с.
252. *Шитюк М.* Еволюція репресивно-каральної системи в Радянській Україні // Укр. іст. журн. – 2001. – № 3. – С.128–142.

253. Шитюк М. Масові репресії проти населення півдня України в 20–ті – 50–ті роки ХХ століття. – К.: Тетра, 2000. – 532 с.
254. Шитюк М.М. Масові репресії на півдні УРСР в 20–ті – на початку 50–х років: Автореф. дис. ... д–ра іст. наук: 07.00.01 / Інститут історії України НАН України. – К., 2001. – 35 с.
255. Шкляев І.М. Діяльність ВЧК на Півдні України в період революції та громадянської війни. 1917–1922 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Одеський держ. ун–т ім. І. Мечникова. – Одеса, 1998. – 16 с.
256. Штепа К., Гоутерманс Ф. Чистка в Росії / Харківська правозахисна група; Пер. з англ. Ю.П. Ранюка; Худож.–оформлювач Б.Ф. Бублик. – Харків: Фоліо, 2000. – 176 с.
257. Щербань Т.О. Українське наукове товариство: історія, організація, внесок у науку: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1992. – 15 с.
258. Юрійчук Є.П. Становлення і характер радянської влади в Україні: історико–правові аспекти (1917–1922): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький держ. ун–т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 1997. – 21 с.
259. Юрчук В.І. Національний фактор у заснуванні та перші кроки діяльності Академії наук України // Укр. іст. журн. – 1993. – № 11–12. – С.3–15.
260. Яковлев С.О. Развитие археографии на Украине за 50 лет Советской власти: 1917 – 1967 гг.: Автореф. дис. ... д–ра. ист. наук. – К., 1968. – 36 с.
261. Яковський А.К. Развитие физики в Украинской ССР в 1917–1928 гг.: Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02; 07.00.10 / Институт истории АН УССР. – К., 1987. – 17 с.
262. Ярошевский М.Г. Сталинизм и судьбы советской науки // Репрессированная наука. – Л.: Наука, 1991. – С.6–33.
263. Реабілітовані історією. – К.–Полтава. – 1991. – 401 с.; Репресоване «відродження». – К.: Україна, 1993. – 399 с.; Репресоване краєзнавство (20–30–і роки). – К.: Рідний край, 1991. – 492 с.; Репресированная наука / Сост.: А.И. Мелуа и др.; Общ. ред. М.Г. Ярошевского; АН СССР. Ин–т истории естествознания и техники. – Л.: Наука, 1991. – Вып. 1. – 559 с.; СПб.: Наука, 1994. – Вып. 2. – 320 с.

Ткаченко В.В. Советская и современная отечественная историография проблемы развития украинской науки 20–30–х гг. ХХ в.

Исследуются основные направления советской и новейшей украинской историографии проблемы развития отечественной науки 20–30–х гг. ХХ в. Проведен сравнительный анализ советских и современных подходов к изучению этой темы.

Ключевые слова: межвоенный период, историография, ученые, наука, тенденции, трансформации, тоталитаризм.

Tkachenko, V.V. Soviet and modern domestic historiography on the development problems of the Ukrainian science in 1920–30s

This study considers the main schools of the Soviet and the modern Ukrainian historiography on the science development problem in Ukraine in 1920–30s. The Soviet and modern approaches to this topic are compared and analysed.

Key words: the period between wars, historiography, scientists, science, transformation tendencies, totalitarianism.